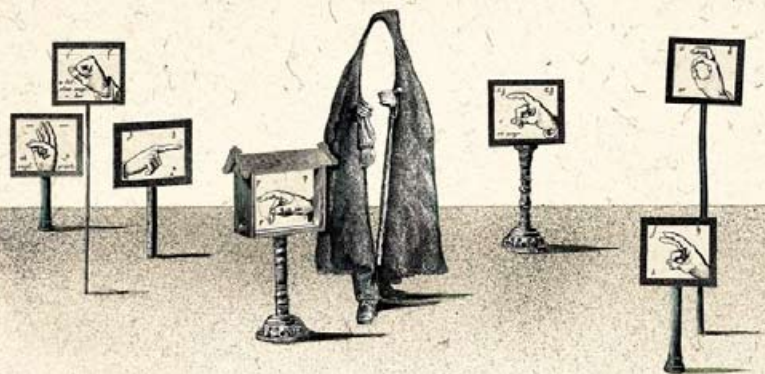


ALBERT MARENČIN



Kto som

MARENČIN PT



*Za pomoc pri príprave tejto knihy
ďakujeme Gaby Albrecht Žiakovej*

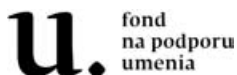
ALBERT MARENČIN

Kto som

Zápisky – myšlienky – úvahy
1973 – 1996

MARENČIN PT

*Vydanie knihy z verejných zdrojov podporil
Fond na podporu umenia*



© Albert Marenčin, dedičia, 2022
© Marenčin PT, spol s r. o., 2022
Jelenia 6, 811 05 Bratislava
marenčin@marenčin.sk www.marenčin.sk
Cover Illustration © Albert Marenčin
Cover © Marenčin Media, 2022
Design © Katarína Marenčinová, 2022
975. publikácia, 1. vydanie

ISBN 978-80-569-0963-8 (viaz.)
ISBN 978-80-569-0964-5 (ePDF)
ISBN 978-80-569-0965-2 (ePub)

1

Hoci som si zaumienil pokračovať nepretržite v deníku a nadviazať tak na vlašjši, nepodarilo sa mi to. Prešiel celý január bez jediného zápisu a ak dnes otváram tento nový diár, aby som započal nový ročník deníka, nerobím to preto, že by som mal niečo významné na záznam: nielen dnes, ale ani pred týždňom, ani pred oboma nič také sa neudialo, čo by bolo stálo za zmienku. Preto napokon táto prvá strana ostala tak dlho nedopísaná. Nijaká myšlienka neosvietila tieto chmúrne januárové dni. Preleteli cvalom, ušli do nenavrátnej a neostala po nich ani stopa. Žalostná bilancia.

Dnes majú mamka narodeniny – 76 rokov. Myslím na ňu celý deň, ako obyčajne, s výčitkou v duši. S výčitkou o to boľavejšou, že chyba sa už nedá napraviť. Bolo mi treba skôr myslieť na to, že by som Im a Apkovi bol zabezpečil pokojnú starobu blízko seba. Dnes si uvedomujem, že na také niečo pomýšľali už v 49. roku, ba i neskoršie nadhodili párkrát, že by predali bystranský dom a kúpili dom v Bratislave. Myšlienka sa však neuskutočnila – raz preto, že na to neboli vhodné podmienky, druhý raz preto, že sme ju, ja a Margitka, akosi spoly vedome, spoly mimovoľne „zahrali do autu“. Pravda, je otázka, ako by sa boli s takým „presadením“ do cudzieho sveta vyrovnali a čo by to znamenalo pre ich život. Jedno je však isté, že dnes by bola situácia oveľa jednoduchšia, menej problematická, aspoň v tom ohľade, že by boli blízko nás, či už v Bratislave, alebo v Košiciach či v Prešove, slovom mimo Bystrého... možno v lepších materiálnych podmienkach (ale možnože nie).

Nad týmito všetkými úvahami visí chmúrny mrak obáv a zlých predtúch...

Môj domov, celý svet môjho detstva sa rozpadáva, je čoraz menší: tí, čo ho predstavovali, rýchlo vymierajú. Už si ani neviem spomenúť, koľko ich zomrelo len vlni, len v posledných mesiacoch. Vancík, Štefi Demčák, potom pani Kubánková, Anuška néni... – a teraz, predvčerom, Anča Tahyová, ktorú sme volali „Pohádkou“, pretože ani jeden rozhovor sa bez toho slova nezaobišiel. Všetko, čo sa jej páčilo, čím sa nadchla – a nadchýnala sa veľa a často –, všetko bolo pre ňu ako „Pohádka“. No predvčerom sa táto pohádka jej života skončila a zajtra má pohreb. V Košiciach.

Hádam jediným svetlým bodom v januári bol štvrtok 11. – keď sme boli, taká malá výprava, na hromadnom zájazde v Košiciach, kde sme si pozreli bienále maľby a navštívili Júliusa Jakobyho. Bol krásny deň, pre mňa o to krajší, že som sa tu stretol s Mamukou, s Margitkou a Mítom, že som s nimi strávil pekné chvíle domácej pohody – také zriedkavé a vzácne. Ale aj to ostatné, čo sme v ten deň zažili, bolo príjemné a pekné, najmä návšteva v Jakobyho ateliéri, kde z každého detailu, doslova z každého kútika, vyžarovala skromná prostota večného človeka, ktorý nehladal zisk ani slávu, ale sústredil sa na svoju tvorbu a v nej už päťdesiat (či viac) rokov pokračuje priamočiaro, bez zakolísania.

V januári sme si zahlasovali v galérii pracovný plán na tento rok: ja som si zahlásil prácu „Naivné umenie a európske umelecké avantgardy 20. storočia: výstavy, súvislosti, paralely“. – Je to téma, ktorá ma v tejto chvíli azda najviac zaujíma, vzrušuje – jediná téma, na ktorej budem s radosťou pracovať.

A napokon ešte jedna nepríjemná novinka: od zajtra, od 1. februára 1973, upravuje sa nám pracovný čas tak, že ráno budeme začínať o trištvrte na 8 – a končiť budeme o pol 5 hod. Čiže celý deň bude posratý. Domov budeme chodiť už len spať.

31. január 1973



2

Aide-mémoire:

7. februára oslávil Váross päťdesiatku a týždeň nato oslavovala naša Evička (12.2.) ktorési svoje narodeniny. Várossove oslavy boli veľkolepé: pozval rad radom všetky oddelenia. Ja so Zuzkou Pinterovou a Zorkou Ondrejčekom sme mu pripravili recesný dar – vystrihli sme horoskop z „Mladého sveta“ a vlepili ho do ornamentálneho kostelníčkovho rámčeka. Zuzka Pinterová potom verejne prečítala text... Ale zdá sa, že v galérii málo ľudí má zmysel pre humor – boli sme vari jediní, čo sme sa na tom bavili. – Večer ma potom pozval Váross k sebe na byt, spolu so Štraussom a Ruppeldtom, postupne zišla sa tam dosť veľká (a vážaná) spoločnosť: Igor Hrušovský, Uher (niekdajší pracovník ÚV KSS), Mlynárik (bez ruky), Kahoun a Kára, akási pani Fichusová (čosi medzi Libušou Mináčovou a Hrabovskou)... Myslím, že som nikoho nezabudol. Jedlo sa, pilo sa, konverzovalo sa – všetko striedmo a s mierou: Hrušovský sa v jednej chvíli trochu rozrečnil – ale netrvalo dlho a jeho polemika s Várossovcami sa skončila a on sa pobral domov – Sám ako prvý... My ostatní sme posedeli ešte asi do polnoci a v pokoji sme sa rozišli.

Všetko bolo organizované s vkusom a eleganciou – dalo by sa na slovo povedať „aranžované“ – počínajúc bytom, jeho zariadením, knižnicou, v ktorej v poriadku, pod sklom, stáli chrby najrozmanitejších kníh, a končiac oslavou, jedálnym a nápojovým lístkom a zostavou pozvaných hostí... Samé kapacity, ľudia kedysi vplyvní, dnes elegantne odstavení (ale nie celkom prekliati). – Aha, spomenul som si ešte na jedného hosťa, Mariána Veselého, s ktorým som sa vlastne iba tu zoznámil, no dosiaľ o ňom nič bližšieho neviem ...

Sedeli sme v izbe, kde sme v lete 1968 nahrávali rozhovor s Bacílkom. A preto, prirodzene, spomienka na Bacílka sa mi v priebehu tohto večera párkrát vynorila; no nielen preto.

Bársako sa to na prvý pohľad môže vidieť paradoxné, ba nezmyselné, ale popri očividných kontrastoch objavovali sa aj paralely: v tej strojenosti a aranžovanosti bolo cítiť u oboch rovnako akúsi vnútornú neistotu, snahu prezentovať sa, pôsobiť navonok, na svoje okolie, vyvolávať istý dojem... atď. Ten poriadok, to aranžovanie je určené pre oko hosta – musel si pomyslieť človek pri pohľade na knižnice a rozvešané obrazy, ktorými tu boli zastúpení Alexy, Benka, Bazovský, Weiner-Král – v hosťovskej izbe – Jakoby, Lhoták... v hale... Tvrdoň... – v spálni. Bola v tom očividná snaha o klasifikovanie – a to klasifikovanie veľmi konvenčné.

15. február 1973



3

Prevrátil sa vo mne rebriniak plný sena
Pod kolesami ležia skrvavené kone
k nebu im trčia kopytá

Dva skrvavené kone pod nimi ležia



4

V Šklovského „Spomienkach“ sa cituje francúzske príslovie, ktoré hovorí: „Do hotového bytu prichádza smrť“. – Mne sa pritom vybavuje spomienka na Várossov byt. Ale možno to chápať aj širšie. Neplatí to len o byte – smrť pripomína a privoláva všetko hotové, čo si už nežiada, ba vylučuje aktívnu účasť človeka, každé

dielo, ktoré odsudzuje človeka k pasivite, ku kapitulácii intelektu aj citu. Je v tom akýsi despotizmus zo strany autora, vyžadujúci absolútnu poslušnosť toho druhého – čitateľa či diváka.

Mne je takéto umenie vzdialené: som za umenie, ktoré provokuje, dráždi, vyzýva k polemike, k aktívnej účasti, volá po dotváraní a domýšľaní a túto úlohu zveruje práve divákovi... atď.



5

Včera, 15. februára, išli Mamka do prešovskej nemocnice – najprv na ortopédiu, odtiaľ možno na interné. Súčasne sme dostali od Nich balík, odoslaný zrejme pár dní predtým...

16. február 1973



6

Sen

Ten sen mal bohatší príbeh, bol dokonca dvojdielny, no ja som si zapamätal iba záver:

Idem po predmestskej bratislavskej uličke – je to malomestská, po daždi veľmi blatistá ulička pripomínajúca Špišskú Sobotu: chodí tade električka, ale aj kravy. Ideme traja, Cocteau v prostriedku, pani Ducluzeau a ja – . Minieme Tatarku a Mojžiša a ideme ďalej, akoby von z mesta: zostaneme pred dreveným sedliackym domčekom, v ktorom vraj Cocteau má akúsi známu. On vchádza prvý, za ním pani Ducluzeau, nakoniec ja. Ideme dlhou, úzkou, vlhkou a páchnucou chodbou, ktorou vyhávajú kravy: dlažba je modrá, blatistá a pri každom kroku vystrekne pomedzi domy špinavá voda. Chodba je čoraz nižšia – keď z nej vychádzame na dvor, je už

taká nízka, že sa musíme celkom skrčiť. Dvor, na ktorý sme vyšli, pripomína dvor VŠMU, na Štúrovej ulici. Okolo sú sedliacke budovy, maštale, šopy, iba na jednej strane ho uzatvára dom mestského typu. Vojdeme doň a stúpame na poschodie. Na plošinke 1. poschodia je uterák – a ktosi nás upozorňuje, aby sme si dobre očistili topánky. Je to stará komorná, ktorá po tomto napomenutí nás informuje, že „pani žije celkom sama“. Keď sa púšťame po schodoch na druhé poschodie, všimneme si, že Cocteau si na schodoch zabudol klobúk a pani Ducluzeau dáždňik. Beriem tieto veci a idem za nimi. Vchádzame do prepychovo zariadeného bytu. Víta nás komorník s bielymi rukavičkami a vedie nás do izby, kde nás už čaká domáca pani aj s hosťami, ktorí prišli pred nami. S Cocteauom sa zvitajú ako starí známi. Cocteau ma predstavil s tým, že „ja to dobre preložím“ – ale ja som nevedel, o čom je reč. Potom začal hovoriť o akýchsi známych z Rumunska: sú to vraj akísi sektári, ktorých učenie spočíva na formuli „ $2 \times 2 = 4$ “.

18. február 1973



7

To, čo sa na umeleckom diele dá vyjadriť neumeleckým spôsobom – opisom či interpretáciou –, je nepodstatné. Ba viac: len veci nepodstatné dajú sa na umeleckom diele postihnúť prostriedkami neumeleckými. To hlavné spočíva vždy v umeleckej špecifickosti – nezameniteľnej a nepreložiteľnej do iného jazyka.



8

Aby nik nepočul, čo mu hovorí, telefonovala mu z búdky, stojac na špičkách a držiac prstom kľuku pre-

rušovača. Vonku bola zima, prst ju oziabal. Jeho hlas sa chvíľami strácal. Hovoril potichu, aby ho tiež nik nepočul – (potom schoval hlavu pod paplón a povedal, že ju miluje). Kým počúvala jeho hlas, skreslený aparátúrou, snažila sa zistiť, odkiaľ prichádza – a aj zistila: prichádzal z malých otvorov na aparáte, bolo ich dovedna 23.



9

Hotové názory – čosi ako po niekom zdedené šaty. Vyvolávajú nedôveru a pochybnosti. Sú výsledkom procesu (poznávania), ktorý je nám neznámy. Ten proces prekonal ktosi iný a odkázal nám už len výsledky, chladné, anonymné, neosobné ako číslice – a všetko to vzrušujúce, dramatické, plné zaujatosti a vášne, všetko, čím sa vyznačuje proces poznávania, je nám utajené.



10

Nedať sa zlákať na pole, kde Ťa môže protivník z pozície sily poraziť. Nevstúpiť do sporu, ba ani do dialógu s partnerom, s ktorým si v nerovnoprávnom postavení. Pravda, zápasy Dávida s Goliášom sa nedajú predom vylúčiť; človek musí akceptovať aj boj so silnejším partnerom, musí akceptovať aj riziko porážky – jediné, na čo nesmie pristúpiť, je boj bez šancí, márna obeť, zbytočná žertva.

Piatok 13. apríl 1973



11

Ešte raz sa prejsť po tej perleťovej pláni, popod strohy zo striebrišného barchetu! Vták zabruší v твоjich

hlbinách, zahučia vodopády a stroje zarachotia ako v deň posledného súdu. Hľa, tu sú únoscovia! Vlasaté hviezdy, páchnuce hnilobou! Podťe, podťe, ešte raz sa vzneste do výšav...

19. december 1973



12

Myšiaci vyliezajú zo zlatých dier a stará pani ich ledva stačí chytať. „Aha, tu je ďalší, podobá sa na kráľa Konštantína,“ zvolá učenec, tváriac sa, akoby sa mu bol práve podaril veľký experiment. A možnože práve toto je jeho veľký experiment, možno ten najväčší, na ktorý čakal už pár tisícročí, schúlený vo veľkej fľaši od uhoriek, v ktorej sa kedysi (a ešte donedávna) konali rozličné slávnosti a chýrne cigánske bály. Ale to nie je v tejto chvíli pre učenca dôležité – na všetko zabudol –, jediné, čo ho v tejto chvíli zaujíma, sú zlaté diery na šatách starej panej. Prečo práve zlaté? Pôvodne boli strieborné, potom ich dala prešíť na mosadzné a nakon ich dala pozlátiť. Divy sú výrazom jej postupného vzostupu. Dnes je možno na najvyššom stupni svojej kariéry. Ale budúcnosť nevestí nič dobrého. Miestnosť je už plná myší. Tmolia sa popod nohy cestujúcich a tí po nich šliapu ako po koberci. Len chvíľami si daktory z nich uvedomí, že to nie je koberec, ale živá masa, a vtedy zdesene pozrie na dlážku, ktorá je už celá červená od myšacej krvi. Takmer každý sa pri tomto konštatovaní strasia hnušom a s výrazom odporu sa nakloní k oblôčiku, za ktorým sedí Zuzanka Pinterová v železničiarскеj uniforme. „Slečna, jeden lístok do Kysaku,“ povie s odporom. Zuzanka sa usmeje: „Ja nie som slečna, mám už veľkého syna, ktorý si práve dnes zapustil dlhú čiernu bradu.“



13

Každý večer, len čo zo stropu padne na biely obrus veľká atramentová kvapka, zabúcha na dvere muž, ktorý do tejto chvíle šúľal kukuričné klasy vo vestibule bratislavského hradu, a povie: „Tak konečne som tu.“ Jeho imponujúca postava vzbudzuje úctu a strach: veď ktože by si nevážil starého muža v bezchybnom čiernom smokingu s cylindrom na hlave a s monoklom na oku? A ktože by nepocítil súčasne úzkosť pri pohľade na jeho tučné krvavé ruky a na mútne oči či na jeho potutelný, tajomný úsmev? Iba dievčatko si ho ľahostajne premeriava, malé, sotva osemročné dievčatko s kapsičkou na chrbte a s červenou mašľou vo vlasoch. „To je Žugoň,“ vraví, ukazujúc naň prstom. Muž sa prudko obzrie, hodí zlostný pohľad na dievčatko. „Žugoň, Žugoň!“ opakuje dievčatko. A muž vidíac, že márne by sa ho pokúšal umlčať, vzchopí sa a dupotavými skokmi uháňa preč, do bezpečného úkrytu, kde ho nik nepozná.

20. december 1973



14

Zabudnúť na ruky
Zahodiť uši a hrudný kôš
A dať sa napospas víchrici snov

Zabudnúť na ruky
Dovoliť nohám aby lietali
A dať sa kmásať víchricami snov

10. január 1974



Náhodou som zalistoval v tomto zápisníku a môj pohľad padol na záznam z februára minulého roku: „Včera, 15. februára, išli mamka do prešovskej nemocnice...“ – a poslali nám balík. – Dlhé roky, aj keď som na to nemal konkrétny dôvod, obával som sa okamihu, keď sa DOZVIEM tú strašnú zvesť...

A dnes je už desať dní po Ich pohrebe. Na výročný deň spomínaného zápisu – 15. februára 1974 – bol som doma v Bystrom a opatroval som Ich na smrteľnej posteli. Bol piatok – a v nedeľu potom zomreli. Celý týždeň bol som doma a v nedeľu ráno som odcestoval do Bratislavy. A krátko po mojom príchode mi zatelefonoval Mišo tú strašnú správu, ktorej – ako som povedal – som sa toľké roky obával. A tak sa moje obavy naplnili. Nebol som svedkom ani účastníkom toho bezútešného momentu – ale DOZVEDEL som sa o ňom. Pred rokom! Listujem ešte ďalej dozadu v tomto zápisníku a nachádzam tam záznam o svojej návšteve v Košiciach. Boli sme na bienále malby a pri tej príležitosti navštívil som aj Margitku, kde boli vtedy Mamka na návšteve. Sedeli sme všetci v izbe, pri stole, a všetci aj spolu s Mamkou sme sa smiali – už presne neviem na čom, no bolo to niečo v súvislosti s Ich chorobou... Ten posledný rok bol potom katastrofálny: nasledoval infarkt, ležanie v prešovskej nemocnici a všeobecný úpadok telesných i duševných síl... A pri týchto spomienkach opäť si uvedomujem, že človek je čas, časová veličina: čo po ňom ostáva, čím sa zapisuje do vedomia a do pamäti svojich blízkych, sú momenty, zážitky, krásne, tragické, trpké i radostné chvíle prežité spolu... A platí to nielen o minulosti, ešte viac o prítomnosti: človek je človekom tým, že žije a že žije tým, že obcuje s ľuďmi, že sa prejavuje ľudsky, človečensky.

1. marec 1974

16

Prečo píšem? A pre koho? Pre seba či pre druhých? A načo vôbec písať? Aký to má zmysel? – Kolkokrát som si tie otázky kládol a márne na ne hľadal odpoveď! Prečo teda píšem? Aby som sa niečoho zbavil, niečo exorcizoval alebo naopak, aby som si to uchoval? Aby som zachytil niečo unikajúce a pomíňajúce, zachránil pred zabudnutím niečo neopakovateľné, jedinečné? Aby som rekonštruoval, sprítomnil a znovu prežíval niečo minulé, za čím sa mi cnie, alebo vyslovil z podvedomia niečo dosiaľ neznáme? Aby som vyplnil prázdnotu, zapudil *horror vacui*? Aby som veci tušené vyniesol zo šera podvedomia na svetlo dňa? Aby som sa vyspovedal, obnažil sa pred svetom i sám pred sebou alebo aby som sa zahalil? Aby som uspokojil nejakú vnútornú potrebu alebo v nádeji na nejaké tušené dobrodružstvo, nejaký objav či poznanie? Aby som nadviazal komunikáciu so svetom, aby som sa mu predstavil, vstúpil s ním do konfrontácie, aby som sa v ňom realizoval? Aby som o sebe vydal svedectvo? (Načo a komu?) Alebo vytvoril o sebe istú uspokojivú predstavu? Aby som obhájil svoje názory a získal pre ne pochopenie a stúpencov.

Sartre písal preto, aby sa stal nesmrteľným – a Matuška pre pičku a pre fafetu.

Trvalo dlho, kým som pochopil, že tie otázky a tie odpovede, také rôznorodé, často až protirečivé a rozporné, sa navzájom nevylučujú, ale naopak, jedna druhú dopĺňajú a tvoria dovedna akúsi vyššiu dialektickú jednotu – že obnažujúc sa vlastne zahalujeme a písuc pre seba píšeme vlastne pre iných.

A s týmto vedomím (púšťam sa aj do písania tejto knihy) píšem aj tieto riadky. (64 »)

2. máj 1974



17

Od školských rokov ma tiahlo k písaniu a k maľovaniu, no predstava profesionálneho umelca mi bola vždy vzdialená, ba niekedy až protivná. V umení, no najmä v písaní som videl vždy čosi iné – a podľa mojej mienky čosi viac –, ako sa tam bežne hľadá: videl som spoveď, obnažovanie svojho vnútra, odhaľovanie najintímnejších pocitov a myšlienok... Medzi mojou a tou konvenčnou predstavou o spisovateli je asi taký rozdiel ako medzi profesionálnou striptérkou a ženou, ktorá sa vyzlieka pred milencom, aby sa mu odovzdala. Ak v tvorbe nie je tá zmes rozochvenia a cudnosti, zdržanlivosti a plného odovzdania, aká je v akte vyzliekania ženy pred milencom, vidí sa mi zbytočná a protivná rovnako u mňa ako u druhých.

13. máj 1974



18

Kto som?

Predstavy, ktoré si človek o sebe utvára, vyvíjajú sa asi oveľa rýchlejšie a predchádzajú oveľa hlbšími a dramatickejšími premenami ako on sám. Bol som chudorľavé a zakríknuté dieťa a dnes mám pocit, že dlho som si uvedomoval iba svoje okolie a nie sám seba. Potom som začal snívať, čím by som chcel byť, spriadal som o sebe romantické predstavy – ale čím som, kto vlastne som, bolo ešte stále kdesi mimo okruhu mojich záujmov a mojej pozornosti. Prvý raz som si to uvedomil, pocítil ako otázku, už ako školák, keď som sa ocitol mimo domova, mimo rodičov a rodinného prostredia, s ktorým som do toho času rozplýval a zanikal. Bolo to čosi ako druhé narodenie: druhý raz

sa pretrhla pupočná šnúra, tentoraz neviditeľná, no nemenej silná a dôležitá ako tá prvá. Bol som ďaleko od domova u strýka, kde ma nik nepoznal. Spýtali sa ma: Kto si? Odkiaľ si? – a ja som musel vysvetľovať, kto som a odkiaľ som, a vysvetľujúc to iným vysvetľoval som to aj sebe samému. Predstavoval som sa, niečo zavše zamlčal, niečo prikrášlil... Za niečo sa hanbil, na niečo bol hrdý. Áno, štylizoval som sa, povedal by som dnes. Toho zakrývaného bolo sprvoti strašne veľa, oveľa viac ako toho, čo ma napĺňalo hrdosťou. Čo všetko som zakrýval, zatajoval! Svoju lásku k mame, svoju nostalgiu – zatajoval som, že sa mi strašne cnie za domovom, že plačem za mamou, že peniaze, ktoré mi dala na utrácanie, som si schovával ako vzácnu pamiatku, že doma hovoríme iným dialektom a niekedy aj po maďarsky... Tie tajnosti ma ťažili, niesol som ich ako ťažké bremeno... Stačilo sa mi ich dotknúť a bolo zle – červenal som sa. Hanbil som sa za všetko, čím som sa líšil od svojich spolužiakov, dnes by som povedal – „za svoju jedinečnosť, individualitu“. Bol som uzavretý, večne zasnený: do snov som sa utiahol pred svetom, v ktorom som nenachádzal uplatnenie, ktorý ma zraňoval. V snoch som si sprítomňoval minulé a približoval vzdialené – v snoch som prežíval šťastné a radostné udalosti, na ktoré som si spomínal i ktoré som si vymýšľal... A tieto sny ma jedného dňa priviedli aj k tomu, čo by som dnes nazval svojimi umeleckými začiatkami: boli to pokusy o zachytenie predstáv, o spodobenie vysnívaných obrazov – slovom i kresbou. Biely papier mi pripadal ako oblok, ktorý si otváram a ktorým potajomky odbieham, unikám z tiesnivého prostredia krajiny radosti a šťastia. Týždne som kreslil, maľoval, prerábал, cibril obrázok svojho rodinného domu, predstavujúc si v jeho scenérii seba samého; potom som vymenil výkres za zošit a opisoval som vymyslené udalosti, v ktorých vystupovali osoby mne blízke a drahé – (a medzi nimi

i ja sám? – už sa nepamätám). A opäť mi bolo príjemne a dobre: takto som si evokoval teplo domova, jeho čaro... Mal som vtedy jedenásť rokov a umenie bolo pre mňa neznámym pojmom... (45 »)



19

Pozerám na krajinu – vidím v nej stromy, domy, hory, polia... A každá z týchto vecí zakrýva desiatky a stovky iných vecí. Oveľa viac je toho nevideného a neviditeľného ako toho, čo vidím. A tak je to aj so slovami: slovami sa hovorí, ale aj sa „zahovára“ niečo, o čom človek nechce hovoriť. Toho zahovoreného je často viac ako toho povedaného, prezradeného. To, čo sa nazýva literatúrou, je z väčšej časti práve takýmto „zahováraním“...



20

Vždy nám vlastne jedny veci zakrývajú druhé, ide len o to, aby sme nesústredovali pozornosť na stromy, pre ktoré potom človek nevidí les. Rozhodujúce je – čo sa zakrýva, a čo sa odhaľuje. Správne usmerniť a zaostriť svoj pohľad!



21

Jednou z konvencií udomácnených v literatúre, no nielen v literatúre, ale ja v myslení, je predstava o živote ako súvislom rade príčin a následkov, čo je však horšie, je to zjednodušená, priam detinská predstava o príčinách a následkoch každému zrozumiteľných, takzvaným prostým rozumom dešifrovateľných. A pritom koľko je v každom okamihu života náhod, nevysvetliteľných tajomstiev, domnelých náhod, nepochopiteľných

súvislostí a vzťahov... Veľká časť literatúry je literatúrou pre hlupákov, žiaľ aj ohlupujúcou – je to literatúra, v ktorej je všetko jednoduché a prosté ako malá násobilka. Tu má pôvod – v takýchto konvenciách – celá literatúra postavená na zápletke, na anekdote, na príbehu...

20. máj 1974



22

Od vody, od paličky bude kosť

Tá zvláštna abrakadabra, ktorú mi mama toľkokrát s láskou a nostalgiou pripomínala medzi spomienkami na moje detstvo, je zaujímavým príkladom detskej reči a jej neschopnosti podriaďiť sa zákonom a konvenciám reči a logiky dospelých. –

Mal som vtedy sotva dva roky: prechádzajúc sa okolo potoka mával som rukoväťou starého dáždnika, napodobujúc takto strýka, ktorý na prechádzky chodieval s bambusovou palicou, no ako som sa zaháňal, palička mi vyklzla z ruky a padla do vody. Rozžialený bežal som k mame, zrejme v nádeji, že mi paličku pomôže zachrániť, a na vysvetlenie svojho zúfalstva použil som práve onú záhadnú vetu, ktorá mala v preklade do reči dospelých znamenať: palička s kostenou rúčkou mi padla do vody. Povedať „palička – kosť – voda“ by bolo asi bývalo zrozumiteľnejšie, no bol som zrejme presvedčený, či skôr cítil som potrebu zoradiť tieto slová do vetného celku – nuž urobil som to, ako som vedel... Tak ako som predtým rukoväťou dáždnika napodoboval strýka, teraz som svojou popletenou vetou napodoboval reč dospelých.

No jednotlivé slová či obrazy mi dnes po mnohých rokoch opäť vypadávajú zo súvislostí a javia sa mi ako izolované okamihy, samostatné výjavy, ktoré mi bohvie prečo utkveli v pamäti a pri ktorých ešte i dnes

pocitujem isté očarenie, čosi blízke šťastiu či aspoň spomienke na šťastie. Ešte i dnes ma tieto obrazy vzrušujú a nemenej ma vzrušuje otázka, prečo práve ony sa mi tak hlboko vryli do pamäti a čím vyvolávajú tie asociácie a pocity, ktoré ma robia šťastným. Nie sú ničím pozoruhodné ani výnimočné a čo ako presne by som ich popísal, sotva by som zachytil ich vzrušujúce čaro: nie, to čaro je kdesi inde, kdesi mimo epiky, mimo výtvarnej kompozície, kdesi za viditeľnými komponentmi týchto epizód, obrazov, okamihov a nálad. Sprostredkovať ich inému, aby pri nich a skrz ne prežil a pocítil to isté čo ja, nemožno zrejme bežnými prostriedkami, bežnou rečou či konvenčným zobrazením. Na to treba nájsť novú reč – a ja ju hľadám.



23

Okamihy:

Mám asi dva-tri roky. Je zima, po Vianociach, všade množstvo snehu. Voda, čo stekala zo žlabu, zamrzla v ľadových cencúloch, ktoré sa jagajú v slnečných lúčoch. Pod cencúľmi je ľadová skrýša, ktorá ma láka: tak krásne by v nej bolo ležať a prižmúrenými očami hľadieť cez jagavé cencúle na oslepujúcu bielobu snehu. (Starý pastier – Drutar –, ktorý na mňa dáva pozor, mi to vyhovára – múdro, rozumne, bez posmeškov. Keď si dnes predstavím, byť na jeho mieste, určite by som sa bol smial.)



24

Iný zimný obraz: mrazivá, mesačná noc. Svit mesiaca sa rozlieva po zasneženej krajine. Sedím s otcom

v saniach, ťahaných mrelicami, a veziem sa k mamičke, na Vianoce. Mám už asi sedem rokov a do školy chodím ďaleko od domova, v dedine, kde je môj strýko notárom. Teraz idem domov, na Vianoce – a od mamy ma delí už iba necelý kilometer: už vidím dokonca aj oranžové svetlo v osvetlených obloch. Keďže o chvíľočku budem doma, vôbec mi nevaďí, skôr naopak, vzrušuje ma, že sa tá chvíľa oddaluje, že mulice, ktoré ťahajú sane, neposlúchajú pohoniča, ale idú, kam sa im zachce... Pohonič sa zlostí, otec je tiež namrzený a ja sa smejem a som šťastný: prajem si, aby mulice ešte dlho odmietali poslušnosť, a pritom v duchu prežívam nasledujúce chvíle, svoje stretnutie s mamou, vianočný stromček, darčeky...



25

(pokračovanie 19 a 20)

Zvoliť správny uhol, správne stanovisko, to je rozhodujúce: to je vec svetonázoru a z neho vyplývajúceho umeleckého zámeru. Tu mi napadá francúzska anekdota o chlapčkovi, čo bol v cirkuse, a keď sa ho pýtali, čo tam videl, odvetil, že koníka... ako kakal. Koľko spisovateľov a výtvarníkov nevidí na tomto svete nič iné ako kakajúceho koníka!



26

„Ak zbadáte obra, podívajte sa najprv, v akej podobe je slnko, aby obor nebol náhodou tieňom trpaslíka.“
(NOVALIS)



Ideálna kniha, ktorú už dávno nosím v hlave, mala by byť akýmsi denníkom, intímnym zápisníkom plným postrehov, úvah, nápadov, myšlienok... Ale aj výpiskov z rôznych kníh, ktoré si autor prisvojil od druhého autora, ku ktorým sa hlási, ktoré vyznáva. Vybrať si či nájsť – a prisvojiť si je predsa tvorivý akt vystihujúci duševný svet človeka možno viac ako to „pôvodné“. Preto by sem patrili logicky nielen nájsené a vybrané citáty, ale aj nájsené veci, objekty – rôzne ready-made – a v dôsledku toho potom ideálna kniha by vlastne nemohla byť knihou, ale skôr krabicou – presne tak ako si ju predstavoval aj Marcel Duchamp: on nezávisle od mňa a ja nezávisle od neho. Originalita, pôvodnosť, autentickosť je asi skôr vo výbere a v syntéze než vo vynachádzaní staronových parných strojov alebo v ich ignorovaní. Objav – to je často iba nový pohľad na známu vec, nový nápad či nový postreh, ktorý vrhne nové svetlo na celú hrbu všedných, ošúchaných jednotlivostí – a zrazu pred nami vyvstane čosi nové, nevidané. Nová, dosiaľ nepomenovaná veličina: no Amerika existovala aj pred tým, ako ju bol objavil Kolumbus, tak ako sušička na fľaše existovala pred tým, ako ju použil Duchamp na výtvarný objekt.



Pamäť zaznamenáva nielen fakty, podobizne, príbehy, ale aj veci menej rukolapné, niekedy až nepostrehnuteľné. Človek si túto utajenú a tajomnú prácu pamäti len zriedkakedy uvedomí, hoci jej dôsledky pociťuje dosť často v podobe nevysvetliteľných záľub, sympatií, nálad... Berie ich ako danosti a ich vysvetlenie ani nehľadá.

Odvtedy, čo si veci pamätám, mám rád pahorkatý kraj a zvlnený horizont s modrými horami – mám rád

jar s bujnou vegetáciou, studené a jasné jarné večery okolo Veľkej noci a potom zas tiché slnečné jesenné dni po tom, čo utíchol pracovný ruch na poliach a v povetrí začína poletovať babie leto, mám rád aj letné páľavy, no iba v húšti ovocného sadu či v izbe, do ktorej padá tu i tam fliačik slnečného svetla cez koruny stromov, ktoré ináč zacláňajú okná; v každom ročnom období mám rád isté nálady a situácie, ku ktorým sa obyčajne viažu príjemné spomienky z detských a študentských rokov – a týka sa to, prirodzene, nielen počasia, ale aj ľudskej atmosféry, vzťahov, miest, mestských zákutí, situácií v súkromnom i spoločenskom živote. A naproti tomu sú situácie, krajiny, atmosféry, ktoré vo mne vzbudzujú odpor, úzkosť či strach: pocit úzkosti a clivoty vyvoláva vo mne rovina, prázdne ulice nedelného popoludnia, početná zabávajúca sa spoločnosť, mám odpor k takzvanému chlapskému žartovaniu, k výsmešnému a cynickému vzťahu medzi ľuďmi (i vtedy, keď sa to mňa bezprostredne netýka), k „doberaniu“ a „prekáraniu“, k humoru „ľudových rozprávačov“... atď.

Súčet týchto záľub, sympatií a antipatií, u každého človeka iný, tvorí zrejme to, čo sa rozumie pod vkusom. Ten sa ani nedá podstatne zmeniť: možno rozšíriť jeho škálu, potlačiť niektoré sklony a umele prebudiť iné, ale to, čo tvorí jeho emocionálnu podstatu, dostávame zrejme do kolísky a do vena ešte vo veku, keď si to neuvedomujeme – a potom, keď by sme na tom niečo chceli vedome zmeniť, je už neskoro.



29

To, čo v neskoršom veku získava človek od umenia, nadväzuje na to, čo „dostal do kolísky“, čo si priniesol z útleho detstva. Umelecké zážitky sú asi len zriedkakedy v rozpore s onou „základňou“, len zriedkakedy

ju korigujú – chcem povedať, že umelecké dielo asi nezapôsobí na človeka, nie je preňho zážitkom a neza- nechá na ňom stopy, ak nerozozvučí v ňom tie pocity, spomienky, emócie na ktorých spočíva jeho citový svet, ak neodpovedajú jeho vkusu – ak mu nie sú blízke a príjemné. V tom asi spočíva aj tajomstvo „národného“ temperamentu, a preto zrejme umenie nesie také výrazné národné znaky a týmito znakmi tak mocne pô- sobí na svojich milovníkov. Kto tieto znaky nepobadá, kto je k nim hluchý a slepý, veľa stráca a niekedy aj to hlavné. (Pravda, diela, ktoré okrem tých „znakov“ nič iné nedávajú, alebo konzumenti, ktorí na dielach nič iné nevnímajú, sú na tom rovnako zle.)

Všetko, čo som čítal, situoval som si do známych de- korácií svojho detstva: miesta, situácie, ale aj ľudia a ich city formovali sa v mojich predstavách vždy do podôb môjho sveta – sveta, ktorý mi bol blízky a milý. Na na- šom dvore, v našej kuchyni, za oblokmí našej izby, v na- šom sade odohrávali sa príbehy nielen Kukučínove, ale aj Lagerlöfovej, Dostojevského, Hugove či Dickensove, rozprávkové príbehy Hoffmanove, Grimmove či Dob- šinského. V podobách mojich strýkov, ujcov, susedov, známych alebo čo i len raz uzretých, zahliadnutých tvári vystupovali hrdinovia môjho študentského čí- tania – a vlastne je to tak dodnes. (A zrejme nielen u mňa). A práve preto – pre tú schopnosť slúžiť človeku ako divadlo celého jeho citového života – ako divadlo s javiskom i hercami – je pre človeka domov čosi nena- hraditeľné, čosi živé a žijúce v ňom bez ohľadu na to, kde žije on sám. Môj domov, krajina môjho detstva, žije vo mne nielen ako spomienka, ale aj ako trvalé ima- ginárne dejisko môjho vnútorného života, ako suma zážitkov a emócií. Svoj domov nosím so sebou, ako nosí slimák svoju ulitu, a nikdy sa ho nezbavím: naopak, čo- raz tesnejšie som s ním zrastený a som ním čoraz plnší, tak ako on je čoraz plnší mnou a mojím životom.



30

V umení je cesta zrejme dôležitejšia ako cieľ, ku ktorému vedie. Cieľ je nakoniec zvyčajne iluzórny: v umení je cieľ to, čo bola pre Kolumba India, keď sa vybral na plavbu, ktorá sa skončila na brehoch Ameriky. Umelec hľadá, no nevie, čo nevie: hľadá to neznáme, ktoré sa stane známym až jeho zásluhou. Umelec, ktorý vie, čo hľadá, je iba zdanlivým umelcom. Je v pomere ku skutočnému umelcovi tým, čím je objaviteľ v pomere k zábudlivému starcovi, ktorý hľadá svoje zašantročené okuliare.



31

V umení neplatí, že by niečo muselo byť dôležité či významné, aby bolo hodné umeleckého záznamu, opisu či zobrazenia; naopak, umelec svojím umením, svojím videním a interpretáciou robí nedôležité a bezvýznamné pozoruhodným a významným. Je to umelecký čin, ktorý dáva veciam dôležitosť – aj veciam bezvýznamným, ktoré si doposiaľ nik nepovšimol.



32

Preto, ako vieme, neexistujú podradné či druhoradé alebo dokonca naničhodné témy, ktoré by si a priori nezaslúžili pozornosť – existujú len rôzne spôsoby prístupu k nim, rôzne formy ich „spracovania“ – na rôznej umeleckej úrovni, ktorá zodpovedá úrovni autora a vydáva svedectvo o autorovi, a nie o téme.

